

TREČIOJO SEIMO UŽSIENIO POLITIKA: TARP ILIUZIJŲ IR PRAGMATIZMO

DR. ALGIMANTAS KASPARAVIČIUS

*Lietuvos istorijos institutas
The Lithuanian Institute of History
Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius
El. paštas algimantas.kasparavicius@gmail.com*

1926 m. birželio mėn. veiklą pradėjęs Trečiasis Seimas buvo išraiškingiausias, radikaliausias ir, ko gero, ambicingiausias lietuvių „politinis projektas“ nuo 1918 m. vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto paskelbimo. Būtent taip apibūdinti Trečiąjį Seimą leidžia bent dvi aplinkybės. Viena vertus, Trečiasis Seimas buvo vienintelis Pirmosios Respublikos parlamentas, kuriame iš esmės buvo atstovaujama visoms pagrindinėms to meto lietuvių politinėms jėgoms bei ideologijoms – nuo socialdemokratų kairėje, liaudininkų ir krikščionių demokratų centre bei tautininkų dešinėje. Kita vertus, toks platus ir turiningas politinių jėgų spektras parlamente žadėjo, kad Lietuva vidaus politikos srityje pagaliau pasuks politinio pliuralizmo ir ekonominio liberalizmo keliu, o užsienio politikoje – iš *buferinės*, *limitrofinės* ir *sanitarinio kordono* valstybės statuso – transformuosis į normalią vakarietiško pavyzdžio kontinentinę valstybę su ilgalaikę geopolitinę strategiją ir racionalia taktika. Tam, kad tokia valstybės politinė modernizacija galėtų įvykti, reikėjo ir daug, ir mažai: ne tik pragmatiško skirtingų politinių jėgų bendradarbiavimo bei tarpusavio ideologinio pakantumo, bet ir daugmaž bendros valstybės politinės raidos vizijos, racionalių sprendimų, pilietinio įsipareigojimo savo valstybei ir jos užsienio politikos racionalaus tęstinumo.

Vis dėlto 1926 m. vasaros ir rudens politiniai įvykiai parodė, kad kaip tik šių savybių lietuvių viršūnėms labiausiai ir trūksta. Tuo metu, kada netekusi daugumos Seime bei politinės monopolijos valstybėje krikščioniškoji demokratija bravūriškai pasitraukė į opoziciją, pirmąkart po nepriklausomybės atkūrimo valdžią savo rankose sutelkė liaudininkai ir socialdemokratai. Tačiau labai greitai paaiškėjo, kad populistų ir kraštutinių kairiųjų koalicijos ambicija krikdėmų pavyzdžiu vienašališkai valdyti valstybę yra gerokai perdėta, nes ji akivaizdžiai buvo didesnė už jų turėtą politinę patirtį, profesinį įdirbį ar specialistų potencialą. Ši karti tiesa išryškėjo jau 1926 m. birželį, Trečiajam Seimui formuojant Vyriausybę bei formuluojant jos veiklos programą, o kiek vėliau – bandant įgyvendinti užsibrėžtus užsienio politikos uždavinius.

Tai, kad šalies naujajai valdžiai – liaudininkams, socialdemokratams ir tautinių mažumų koalicijai, draskomai vidinių prieštaravimų¹, trūksta aiškios užsienio politikos strategijos ir net realių kandidatų į užsienio reikalų ministro postą, tapo aišku vos pradėjus formuoti koalicinę Vyriausybę ir ėmus svarstyti naujosios Vyriausybės veiklos programines gaires. 1926 m. birželį Seime patvirtinta koalicinės Vyriausybės programa užsienio politikos srityje iš esmės neturėjo jokių ryškesnių teigiamų akcentų ir daugeliu atvejų tik kartojė ankstesnių krikščioniškosios demokratijos vyriausybių abstrakčius ideologinius burtazodžius² apie nekompromisę kovą su Lenkija dėl Vilniaus ir „Lietuvos žemių rinkimą su senąja Lietuvos sostine Vilniumi po Nepriklausomos Lietuvos vėliava“, politinę-ekonominę bičiulystę su Baltijos valstybėmis, Sovietų Sąjunga ir Veimaro Vokietija, prekybinių-ekonominių ryšių tobulinimą arba plėtojimą su tolimesniais kaimynais Vakarų Europoje: Prancūzija, Anglija, Italija, Belgija, Ispanija, Austrija, Vengrija³. Tačiau ir tokia aiškiai praskydusi, istoriko diplomato Vytauto Žalio

¹ Verta pabrėžti, kad liaudininkams ir socialdemokratams į savo pusę prisivilioti tautines mažumas sekėsi nelengvai ir tik su tam tikromis „pakišomis“. Už paramą kairiojo centro koalicinei Vyriausybei tautinės mažumos iš valdžios tikėjosi tam tikrų politinių dividendų ar privilegijų. Bene didžiausią reikalavimų sąrašą 1926 m. vasarą liaudininkų ir socialdemokratų Vyriausybei buvo parengę lenkai. Lenkų frakcijos Seime pagrindiniai siekiai buvo tokie: *de facto* įgyvendinti Lietuvoje lenkų „kultūrinę autonomiją“; netaikyti gyventojų surašymo oficialių statistinių duomenų sprendžiant mokyklų, bažnyčių ar kitų institucijų veiklos reikalus; nediskriminuoti valdininkų, apsisprendusių savo vaikus leisti į lenkiškas mokyklas; leisti laisvai steigti privačias lenkiškas mokyklas ir teikti joms valstybės finansinę paramą; leisti Lietuvoje nedelsiant įkurti privačią lenkų mokytojų seminariją; mokytojams lenkams panaikinti „mokytojo cenzo“ reikalavimus; lenkiškose mokyklose leisti naudoti užsienyje išleistus lenkiškus vadovėlius; žemės reformą šalyje vykdyti nediskriminuojant gyventojų tautiniu požiūriu ir tik tokiu mastu, kiek ekonomiškai būtina; lenkų tautybės gyventojams „teisingai“ skirti žemės; išlaisvinti politinius kalinius lenkus; peržiūrėti „neteisetai“ konfiskuotų žemės valdų ar dvarų bylas; palengvinti mokesčių sistemą, etc. Sprendžiant iš lenkų frakcijos Seime lyderio Boleslovo Liutiko viešų pareiškimų, LSDP buvo linkusi sutikti su visais lenkų frakcijos reikalavimais, o LVLS – tik su kai kuriais. Nežiūrėdamas į tai, lenkų veikėjas beveik neabejojo, kad susiklosčiusiomis aplinkybėmis „[...] pavyks surasti taip reikalingą visiems *modus vivendi*“. Atsiradus progai, tam tikros naudos iš koalicinės Vyriausybės sau stengėsi išpešti ir kitos tautinės mažumos. Žydai vyliši, kad pagalvia bus įgyvendinta jų kultūrinė autonomija ir 1926 m. vidurvasarį paskubėjo parengti net tokio dokumento projektą. O Klaipėdos krašte išrinkti vokiečiai siekė išsiderėti, kad didesnė dalis iš vietos mokesčių gaunamų pajamų būtų panaudotos ne visos šalies interesams, bet autonominio krašto reikmėms. Be to, vietos vokiečiams buvo svarbu, kad naujoji valdžia stropiai vykdytų Klaipėdos krašto konvenciją ir visiškai nesikištų į autonominės valdžios (Seimelio ir direktorijos) vykdomą švietimo, konfesinę ir ūkio politiką Klaipėdos krašte (Na jakich warunkach Polacy będą popierali przyszłą więksość sejmową? Rozmowa z posłem Polskiej Frakcji Sejmowej p. B. Lutykiem. *Dzień Kowieński*. 1926 05 30, s. 1).

² Ministerių Kabineto deklaracija. *Antrojo Seimo stenogramos 1923–1926*. 158 posėdis, 1925 m. vasario 6 d. Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, p. 1–3.

³ Ministerių Kabineto deklaracija. *Trečiojo Seimo stenogramos 1926–1927*. 10 posėdis, 1926 m. birželio 22 d. Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, 1927, p. 13.

žodžiais tariant „nei naujumu, nei konkretumu“⁴ nepasižyminti užsienio politikos programa, buvo priimtina toli gražu ne visai valdančiajai daugumai. Ją „kietai“ kritikavo ne tik dešinioji opozicija – Lietuvos krikščionių demokratų partija⁵ ir tautininkai⁶, bet ir valdančiosios koalicijos pagrindiniai partneriai socialdemokratai.

Štai charizmatiškasis Lietuvos socialdemokratų partijos lyderis Steponas Kairys M. Sleževičiaus kabineto programą užsienio politikos srityje „pliekė“ iš peties nesigailėdamas ir teigė, kad ji iš esmės yra ne demokratinė, bet „imperialistinė“, nes Vilnių traktuoja ne kaip savarankišką subjektą, kuris pats turi nuspręsti savo politinę ateitį, bet tik kaip objektą, su kuriuo liaudininkai ketina elgtis grynai savo nuožiūra⁷. Anot socialdemokratų, jie tokios politikos remti negali, nes demokratinė Lietuva iš tiesų turi kovoti ne dėl savo buvusios istorinės sostinės susigrąžinimo bet kokia kaina, o tik dėl Vilnijos gyventojų politinės teisės referendume laisvai spręsti, su kuo jie nori būti: su Lenkija ar su Lietuva. „Mes manome, kad Vilniaus kraštas pats savo likimą turi nuspręsti. Jokių kariškų intervencijų, jokių ginkluotų kivirčų čia neturi būti. Jeigu naujoji vyriausybė imsis agresingų žingsnių stiprinti karo jėgas, mes ne tik jos nepalaikysim, bet prieš ją kovosim. Mums vienintelis kelias Vilniui atgauti – įgyti Vilniaus krašto gyventojų simpatijas“, – iš Seimo tribūnos tvirtino S. Kairys⁸. Tai, kad socialdemokratai nepritaria valstybės klasikinės kovos formoms tarptautinėje arenoje siekiant savo tikslų įgyvendinimo, rodė ir jų išskirtinis požiūris į kariuomenę bei pozicija šalies gynybinės organizacijos klausimais. Tuo metu, kada liaudininkai kadrinę kariuomenę ir šalies teritorinę gynybinę organizaciją laikė neatsiejama nepriklausomo valstybingumo dalimi, kurią būtina nuosekliai stiprinti⁹, socialdemokratų lyderis teigė: „Mes tik kaip kompromis galime priimti, kad krašto gynimo reikalams kaip būtina blogybė gali būti skiriamos tam tikros lėšos, bet jokių būdu ne tiek ir ne tokiais tikslais kaip deklaracijoje sakoma“¹⁰. Nors socialdemokratai buvo seniausia modernių laikų Lietuvos

⁴ Žalys, V. *Lietuvos diplomattijos istorija: 1925–1940*. Vilnius: Versus Aureus, 2007, t. 1, p. 130.

⁵ Diskusijos dėl Ministerių kabineto deklaracijos. *Trečiojo Seimo stenogramos 1926–1927*. 11 posėdis, 1926 m. birželio 22 d. Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, 1927, p. 4–5.

⁶ Diskusijos dėl Ministerių kabineto deklaracijos. *Trečiojo Seimo stenogramos 1926–1927*. 12 posėdis, 1926 m. birželio 23–24 d. Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, 1927, p. 10–11.

⁷ *Ten pat*, p. 26.

⁸ *Ten pat*.

⁹ Ministro Pirmininko M. Sleževičiaus Seimui pateiktoje deklaracijoje šalies gynybos reikalams buvo skiriama daug dėmesio. Porporcingai, netgi daugiau, nei užsienio politikos reikalams. Deklaracijoje taip pat pabrėžta, kad Vyriausybė nuosekliai laikysis krašto apsaugos jėgų „stiprinimo politikos“, „[...] Pagrindiniu ginkluotųjų pajėgų tobulinimo reikalu Vyriausybė laiko planingą ir tikslų kariuomenės aprūpinimą tinkamais, moderniais ginklais ir karo technikos priemonėmis. [...] Vyriausybė kreips daug dėmesio į tinkamą rezervų paruošimą ir organizaciją. Kiekviena valstybė galinga ne taikos meto kariuomenės kiekybe, bet jos rezervų didumu ir iš viso, kiek tauta paruošta karui tiek atsarginiu tiek medžiaginių išteklių atžvilgiu“ (Ministerių Kabineto deklaracija. *Trečiojo Seimo stenogramos 1926–1927*. 10 posėdis, 1926 m. birželio 22 d. Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, 1927, p. 14).

¹⁰ Diskusijos dėl Ministerių kabineto deklaracijos. *Trečiojo Seimo stenogramos 1926–1927*. 12 posėdis, 1926 m. birželio 23–24 d. Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, 1927, p. 28.

politinė partija, XX a. pirmojoje pusėje politinės brandos jai aiškiai trūko. Pavyzdžiui, pagrindiniam programiniam vyriausybės veiklos dokumentui – deklaracijai, lietuvių socialdemokratija tuomet „ypatingos reikšmės“ neteikė ir laikė ją tik „kaip parodos vitrina“¹¹, savo politinių tikslų labiau linko siekti ne parlamentinei demokratijai būdingu derybų ir kompromisinių susitarimų su politiniais oponentais būdu, bet labiau radikaliais, revoliucingais masių mobilizacijos keliais.

Trečiojo Seimo daugumai iškilo ne tik grynai teorinių-programinių problemų dėl būsimos užsienio politikos prioritetų ir jos įgyvendinimo būdų, bet ir gana apčiuopiamų praktinių sunkumų formuojant Vyriausybę. Partijos, sąlyginai laimėjusios Trečiojo Seimo rinkimus, tarp savo kolegų nesugebėjo rasti nė vieno kandidato, tinkančio į užsienio reikalų ministrus. Būsimąjį šalies diplomatijos vadovą naujasis Ministras Pirmininkas Mykolas Sleževičius 1926 m. birželį bandė prisivilioti arba iš kitų partijų, arba rasti visai nepartinį ir politiškai neutralų specialistą. Labiausiai M. Sleževičiui imponavo jaunas ir apskrus lietuvių diplomatas, tuometinis Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje Vaclovas Sidzikauskas. Tačiau V. Sidzikauskas buvo centro, tiksliau tariant, dešiniojo centro – Ūkininkų partijos narys, ir šios partijos centro komitetas nesutiko, kad jos atstovas dalyvautų kairuoliškoje M. Sleževičiaus Vyriausybėje¹².

Populistų ir socialdemokratų Vyriausybėje užimti užsienio reikalų ministro kėdę nepanoro ir nepartinis liberalių pažiūrų Lietuvos pasiuntinys Londone Ernestas Galvanauskas¹³, kuris, objektyviai žvelgiant, turėjo gana solidžią diplomatinio darbo patirtį ir tikriausiai būtų buvęs tinkamas kandidatas į šį postą. Kaip galima spręsti iš išlikusių šalutinių dokumentų, E. Galvanauskas M. Sleževičiaus siūlymą tuomet, regis, atmetė dėl trijų priežasčių: 1) netikėdamas naujosios valdžios ilgaaamžiškumu; 2) asmeninio pobūdžio tarpusavio nesutarimų ir charakterių trinties; 3) nesutampančių ideologinių nuostatų. Viena vertus, E. Galvanauskas M. Sleževičių, kaip, beje, ir kai kuriuos jo bendražygius (pavyzdžiui, pulkininką Kazį Škirpą), laikė pernelyg kairuolišku ir ambicingu populistu, todėl, kaip ir dauguma kitų liberaliai mąščiusių veikėjų, buvo įsitikinęs, kad tik vargais negalais sulipdyta liaudininkų, socialdemokratų ir tautinių mažumų koalicija, atakuojama iš dešinės, Seime ilgai neišsilaikys ir M. Sleževičiaus Vyriausybė gana greitai žlugs. Kita vertus, kelią tarp dviejų politikų jau kiek anksčiau buvo perbėgusi juoda asmeninių nesutarimų katė. E. Galvanauskas M. Sleževičių laikė neatsakingu populistu, o pastarasis E. Galvanauskui ne kartą buvo prikišęs charakterio silpnumą, politinį ištizimą ar net bailumą¹⁴. Trečią vertus, E. Galvanauskas buvo pernelyg intelektualus ir liberalus politikas, kad pritarėtų bet kokiam radikalizmui, nesvarbu, iš kur jis „plauktų“ – iš kairės ar iš dešinės. Populistinį pataikavimą anonimiškos,

¹¹ *Ten pat*, p. 26.

¹² Sidzikauskas, V. *Lietuvos diplomatijos paraštėse*. Vilnius, 1994, p. 70.

¹³ *Ten pat*.

¹⁴ M. Sleževičiaus 1921 m. gegužės 14 d. laiškas iš Briuselio į Kauną Socialistų liaudininkų demokratų ir Valstiečių sąjungos bloko prezidentui. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LNMMB RS). F. 25–372, lap. 21.

nekvalifikuotos ir inertiškos masės ideologijai, į kurią tuomet linko lietuvių kairiosios partijos, jis siejo su vidutinybių valdžia ir taip vadinama „hiperdemokratija“, kuri, jo nuomone, kuria savotišką „masės imperium“, paralyžiuoja liberalizmą ir asmenybės individualizmą, „užsmaugia“ visuomenės kūrybines jėgas ir, galų gale, pažeidžia jos socialinę ir politinę harmoniją¹⁵. Tokiomis aplinkybėmis susisaistyti su potencialiais pralaimėtojais nepartiniam E. Galvanauskui didesnės prasmės nebuvo. Taigi šis priešasčių kompleksas ir nulėmė, kad 1926 m. vasarą E. Galvanauskas M. Sleževičiaus kabineto nariu netapo.

Į Vyriausybę nepavykus prisivilioti nei V. Sidzikausko, nei E. Galvanausko, M. Sleževičius mėgino tartis su Lietuvos pasiuntiniu Paryžiuje Petru Klimu. Siekdami, kad P. Klimas sutiktų tapti koalicinio kabineto nariu, liaudininkų veikėjai jį bandė paveikti net per P. Klimo žmonos Bronės Mėginaitės dėdę – rašytoją ir kunigą Juozą Tumą-Vaižgantą¹⁶. Tačiau prisivilioti P. Klimą į Vyriausybę liaudininkams nepadarė ir J. Tumo-Vaižganto geranoriškos protekcijos. P. Klimas M. Sleževičiui atkirto, kad, viena vertus, jis nėra nei rinkimus laimėjęsios koalicijos narys, nei jos partneris, o kita vertus, dar nesijaučia tiek autoritetingas, kad galėtų paimti užsienio reikalų ministro portfelį¹⁷. Į užsienio reikalų ministro pareigas pasiuntinys siūlė kviešti tautininkų veikėją prof. A. Voldemarą, kuris esąs autoritetingas ir krašte, ir užsienyje, be to, kaip „laimėjęs rinkimus“, turi ir „moralinę“ teisę tapti ministru. Šiuo diplomato patarimu M. Sleževičius tuomet gal ir būtų pasinaudojęs. Juolab kad patys tautininkai taip pat jautė pareigą „padėti“ sudaryti koalicinę Vyriausybę¹⁸. Tačiau prieš prof. A. Voldemarą ir jo įtraukimą į koalicinę Vyriausybę kategoriškai buvo nusiteikę pagrindiniai koalicijos partneriai socialdemokratai¹⁹, kurių netenkino ne tik konservatyvi tautininkų socialinė-ekonominė programa – priešinimasis plataus masto žemės reformai, bet ir jų užsienio politikos prioritetai. Labiausiai socialdemokratams kliuvo tariamai „monarchistinės“ tautininkų lyderių A. Smetonos ir prof. A. Voldemaro pažiūros bei jų taktinis-diplomatinis sumanymas 1918 m. Lietuvos karaliumi Mindaugu II vainikuoti Vurtembergo kunigaikštį grafą Vilhelmą fon Urachą. Nežiūrint to, kad Lietuvos Valstybės Tarybos atstovų bei grafo V. fon Uracho 1918 m. liepos 1 d. pasirašytoje sutartyje aiškiai buvo nurodyta, kad konstitucinė monarchija Lietuvoje bus kuriama „demokratiniais pagrindais“²⁰, šios

¹⁵ E. Galvanausko 1942 m. vasario 4 d. laiškas broliui Gediminui Galvai. Gaigalaitė, A. Penkiolika Ernesto Galvanausko laiškų. *Lietuvos istorijos metraštis: 1997*. Vilnius: Žara, 1998, p. 356–357.

¹⁶ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Prancūzijoje P. Klimo 1926 m. birželio 15 d. laiškas kunigui J. Tumui-Vaižgantui. *Vilniaus universiteto Rankraščių skyrius* (toliau – VU RS). F. 331, lap. 32.

¹⁷ *Ten pat*.

¹⁸ Smetona, A. Valdžios sudarymo talka. *Lietuvis*. 1926, gegužės 28, p. 1.

¹⁹ Grinius, K. Apie 1926 metų gruodžio 17-osios dienos perversmą. *Literatūra*. Chicago, 1954, p. 240.

²⁰ Lietuvos Tarybos ir Württenbergo kunigaikščio, grafo W. von Urach'o 1918 m. liepos 1 d. konstitucinių metmenų sutartis. Klimas, P. *Le Developpment de L'Etat Lituanien a partir de l'Annee 1915 jusqu'a la Formation du Gouvernement Provisoire au Mois de Novembre 1918. D' apres des Documents Officiels*. Paris, 1919, p. 178–180.

tautininkų politinės „nuodėmės“ socialdemokratai iš esmės neužmiršo beveik per visą tarpukarį.

P. Klimo griežtas, net, sakytume, kiek arogantiškas atsisakymas priimti koalicinės Vyriausybės vadovo siūlymą tapti ministru, buvo dvigubai iškalbus dalykas. P. Klimas iš esmės buvo kairysis liberalas ir jo politinės pažiūros buvo gana artimos liaudininkų ideologijai, o kai kuriais klausimais (Vilniaus problemos, žemės reformos, etc.) – gal net tapačios. Taigi jokių rimtesnių idėjinių kliūčių politikams artimai bendradarbiauti lyg ir neturėjo būti. Be to, P. Klimas jau turėjo tam tikrą bendro valstybinio darbo su M. Sleževičiumi patirtį – pirmojoje ir antrojoje M. Sleževičiaus vyriausybėse (1918 m. gruodis – 1919 m. spalį) jis buvo Užsienio reikalų ministerijos valdytoju ir viceministru. Taigi formaliai žvelgiant, šiuo aspektu taip pat beveik idealus kandidatas į eiti į M. Sleževičiaus Vyriausybę.

Tokia situacija verčia rimčiau susimąstyti ir klausti: kodėl 1926 m. vasaros pradžioje P. Klimas nepanoro tapti užsienio reikalų ministru ir net nedvejodamas atmetė visus M. Sleževičiaus įkalbinėjimus įsilieti į jo komandą? Ideologinius motyvus, kaip jau minėta aukščiau, iš esmės galime atmesti iškart, tad lieka tik grynai profesinės patirties ir politikų tarpusavio pasitikėjimo klausimai. Kai kurie archyviniai šaltiniai leidžia kelti versiją, kad P. Klimas nepasitikėjo M. Sleževičiaus, kaip premjero, sugebėjimais bei valstybininko talentu, ir būtent šis nepasitikėjimas 1926 m. birželį jam iš esmės ir sukliudė užimti užsienio reikalų ministro postą. P. Klimo skeptiškas požiūris į M. Sleževičių, regis, susiformavo dar 1919 m., kada jie abu dirbo vienoje komandoje. M. Sleževičius, tuomet iš eilės vadovaudamas dviem vyriausybėms, ne tik dažnai pernelyg aktyviai ir nepagrįstai kišosi į užsienio politiką, bet ir savo neapgalvotais veiksmais, P. Klimo nuomone, valstybę buvo priartinęs prie finansinio kracho. 1919 m. spalį M. Sleževičiaus kabinetui atstatydinus, apmąstydamas buvusios Vyriausybės klaidas, P. Klimas savo kolegai rašytojui ir diplomatui Ignui Šeiniui-Jurkūnui iš Kauno į Kopenhagą kiek suirzęs, įsiskarščiaavęs ir nusivylęs rašė: „Jeigu tamsta pamatytum, kokiomis sąlygomis mes dabar dirbame Kaune ir į kokią padėtį įpuolė mūsų šalis ir Valstybės aparatas – tamsta suprastum, kodėl mes turime atsakyti nuo daugelio elementarių dalykų [...]. Mūsų pirmesnioji valdžia taip pat telaukė vis naujų užsienio paskolų ir neatsižvelgė į realias paskolų garantijas. Išdygo planų planai, kurie visai prasilenkė su krašto stoviu ir vedė jį į bankrotą visose srityse. Pinigai buvo taškomi be jokio plano ir apskaitymo. Dabar mes tokiam esame krizyje, kad tik didelė kantrybė gali mus išlaikyti ligi geresnių dienų“²¹.

Taigi taip nedėkingai susiklosčius reikalams, koalicinės Vyriausybės vadovui 1926 m. vasarą nebeliko nieko kita, kaip tik pačiam prisiimti visą politinę atsakomybę ir tapti

²¹ Užsienio reikalų ministerijos valdytojo P. Klimo 1919 m. lapkričio 10 d. raštas Nr. 4041 Lietuvos diplomatiniam atstovui Šveicarijoje ir Danijoje I. Šeiniui-Jurkūnui. *Lietuvos pasiuntinybės prie Šventojo Sosto archyvas Romoje* (toliau – LPPŠSAR). Šio archyvo bylos bei jų lapai nesunumeruoti. Byla: Vatikano Pasiuntinybė, Prelatas Narjuskas, Atsiskaitomybė, Ūkiniai-finansiniai reikalai 1919–1922.

užsienio reikalų ministru. M. Sleževičiaus nesugebėjimas rasti nuolatinį užsienio reikalų ministrą ir šių pareigų laikinas prisiėmimas sau buvo keleriopai neigiamas dalykas. Toks žingsnis rodė tam tikrą Vyriausybės vadovo avantiūrizmą ar bent jau polinkį į politines improvizacijas ir neabejotinai skatino ne tik opozicijos nepasitenkinimą, kritiką ir užsienio apžvalgininkų nuostabą, bet ir tam tikrą struktūrinę painiavą Vyriausybėje. Vienu metu užimdamas premjero ir teisingumo ministro postus, be to, dar eidamas užsienio reikalų ministro pareigas, M. Sleževičius, suprantama, turėjo tam tikros finansinės naudos, kuriai jis nebuvo abejingas²², tačiau reikalų tvarkymui tokia situacija turėjo neigiamos įtakos ir *à priori* tik silpnino Lietuvos tarptautines pozicijas ir nacionalinės užsienio politikos galimybes. Dėl daugybės prisiimtų pareigų ir darbų Vyriausybėje M. Sleževičius tiesiog objektyviai buvo nepajėgus pakankamai daug dėmesio skirti itin supainiotiems šalies užsienio politikos reikalams – jau nekalbant apie tai, kad M. Sleževičiui šioje srityje trūko ir patirties, ir elementarių profesinių gebėjimų. Užsienio reikalų ministro pareigas pasišovęs eiti premjeras nekalbėjo ne tik to meto diplomatine prancūzų kalba²³, bet neturėjo ir jokios bent kiek solidesnės ar reikšmingesnės tarptautinių reikalų sprendimo patirties ir didesnio autoriteto užsienyje.

Užsienio politikos fronte besiklostančią situaciją dar labiau temdė tai, kad kiti M. Sleževičiaus kabineto nariai buvo dar menkesni užsienio reikalų žinovai nei pats premjeras. 1926-ųjų vasarą M. Sleževičiaus Vyriausybė jokios efektyvesnės paramos šioje srityje, deja, negalėjo tikėtis ir iš naujojo Prezidento dr. Kazio Griniaus, kurio premjeravimas 1920-aisiais, norom nenorom Lietuvoje ir ypač – užsienyje, asocijavosi ne tik su kontroversiška 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir Rusijos Taikos sutartimi²⁴, bet ir su skandalingu Vilniaus praradimu tų pačių metų spalį, sustiprėjusiomis sovietų

²² Jeigu galima tikėti buvusio vidaus reikalų ministro prof. Petro Leono ir ilgamečio tarpukario Lietuvos banko valdytojo Juozo Paknio liudijimais bei lietuvių studentų varpininkų sąjungos pirmininko, vėliau – komunisto Juozo Vaišnorio prisiminimais, finansinis klausimas M. Sleževičiui visuomet buvo svarbus. Anot prof. P. Leono, 1926 m. birželį, vos tapęs Ministru Pirmininku, M. Sleževičius jau antrą šiose pareigose darbo mėnesį „[...] ministerių kabinete kėlė klausimą dėl lešų suradimo kompensuoti jam tuos nuostolius, kuriuos jis patiria eidamas ministro ministerio, užsienio reikalų ministerio ir teisingumo ministerio pareigas“. Prof. P. Leono teigimu, „Ministerio pirmininko algos jam neužteko pragyventi ir kabinetas rimtai svarstė klausimą“. Be to, J. Paknio liudijimu, kuris ilgus metus dirbdamas Lietuvos banke labai kruopščiai rinko žinias apie Lietuvos piliečių kapitalus užsienyje, M. Sleževičius kartu su „vokiškų firmų atstovu Lietuvoje“ [Leonu] Jodidu Berlyne buvo įsigijęs „stambius namus“. Šį faktą vėliau patvirtino ir M. Sleževičiaus žentas M. Mackevičius. Tiesa, pastarasis patikslino, kad savo laiką „namus Berlyne M. Sleževičius iškeitė į dvarą Klaipėdos krašte“ (Juozo Vaišnorio prisiminimai. *Lietuvos ypatingasis archyvas*. F. 3377, ap. 51, b. 251, lap. 14).

²³ M. Sleževičiaus 1921 m. gegužės 14 d. laiškas iš Briuselio į Kauną Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų ir Valstiečių sąjungos bloko prezidiumui. *LNMMB RS*. F. 25–372, lap. 23, 26.

²⁴ Laurinavičius, Č. *Lietuvos – Sovietų Rusijos Taikos sutartis*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, p. 148–150.

politinėmis-diplomatinėmis intrigomis šalies viduje ir bendrai pastebimai smukusiu Lietuvos tarptautiniu autoritetu²⁵.

Prezidento dr. K. Griniaus bei premjero ir užsienio reikalų ministro M. Sleževičiaus tandemo autoritetas užsienyje išliko gana blankus ir trečiojo dešimtmečio viduryje. Populistų ir kairiųjų koalicinei Vyriausybei 1926 m. vasarą vos pradėjus dirbti, Švedijos pasiuntinys Baltijos valstybėse Torstenas Undenas apie naujosios lietuvių valdžios pirmuosius asmenis pranešime į Stokholmą atsiliepė toli gražu ne itin teigiamai ir pagarbiai. Prezidentą dr. K. Grinių švedų pasiuntinys pavadino tik dėl kataraktos „pusiau aklu [...] sąžiningu kaimo gydytoju, neturintčiu išskirtinių savybių“, o premjerą ir užsienio reikalų ministrą M. Sleževičių – „nepavargstančiu šokėju oficialiuose Kauno baliuose“, tačiau kaip politinį veikėją – tik „vidutinių gabumų [...] tuščiagarbį miestietį“²⁶. Kartu švedų diplomatai – jau minėtas Švedijos pasiuntinys T. Undenas ir švedų konsulas Kaune E. Holmgrenas konstatavo, kad naujoji valdžia daugelyje valstybės valdymo sričių elgiasi visiškai neprofesionaliai ar net diletantiškai. Pasak švedų diplomatų, liaudininkų ir socialdemokratų diriguojamas Seimas skubindamas įvykius neretai visiškai praranda politinės realybės jausmą ir nesuvokia savo politinės atsakomybės prieš tautą. Kita vertus, M. Sleževičiaus vadovaujama Vyriausybė, esą aiškiai stokodama gebėjimų bei išsilavinimo, puoselėja niekuo nepagrįstus ir pretenzingus politinius užmojus²⁷. Žinoma, tokie ar panašūs užsienio diplomatų atsiliepimai ir komentarai nestiprino lietuvių naujosios valdžios įvaizdžio demokratinėse Vakarų šalyse.

M. Sleževičiaus politinius ir diplomatinius gebėjimus labai panašiai Maskvai tuomet apibūdino ir Kaune rezidavęs sovietų diplomatinis korpusas. Štai SSSR atstovybės Kaune pirmasis sekretorius Dovydas Skalovas, apeliuodamas į pokalbį su opozicionieriumi A. Smetona, Vyriausybės ir šalies diplomatijos vadovą apibūdino tiesiog kaip „netalentiną bailį“²⁸. Baigiantis 1926 m. vasarai, labai panašiai apie M. Sleževičių atsiliepė ir pats sovietų pasiuntinys Kaune Sergejus Aleksandrovskis. Vis dėlto nežiūrint to, kad panašaus pobūdžio priekaištus 1926 m. gruodžio perversmo dienomis M. Sleževičiui netiesiogiai jau reiškė ir kai kurie bendražygiai²⁹, bailys, manytume, jis nebuvo. Tačiau dėl to, kad kairiojo centro koalicinės Vyriausybės vadovui iš tiesų trūko tam tikros profesinės patirties, politinės strategijos, talento ir realybės jausmo valstybės užsienio politikai

²⁵ Kasparavičius, A. Lietuvos kariuomenė Maskvos politinėse ir diplomatinėse spekuliacijose (1920–1936). *Lietuvos nepriklausomybei 80*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 1999, p. 20–21.

²⁶ Pivoras, S. 1926 metų perversmas Lietuvoje Švedijos diplomatijos ir visuomenės akimis. *Kultūros barai*. 1998, Nr. 5, p. 73.

²⁷ *Ten pat*.

²⁸ SSSR atstovybės Lietuvoje pirmojo sekretoriaus D. Skalovo 1926 m. birželio 1 d. pranešimas SSSR Užsienio reikalų liaudies komisariatui. *Rusijos Federacijos Užsienio politikos archyvas* (toliau – RFU-PA). F. 04, ap. 27, apl. 186, b. 105, lap. 167–168.

²⁹ Kasparavičius, A. SSSR ir 1926 metų perversmas Lietuvoje: diplomatija prieš demokratiją. *Lietuvos istorijos metraštis: 1998*. Vilnius: Žara, 1999, p. 144.

formuoti, ginčytis, regis, sunku. Nepretenduodami į išsamią M. Sleževičiaus kabineto veiklos analizę bei kritiką, šiame straipsnyje apžvelgsime tik porą pačių būdingiausių jo užsienio politikos disonansų, kurie režia ausį net neišlavintai politinei klausai.

Bene pirmoji stambi naujosios Vyriausybės klaida užsienio politikos srityje buvo demonstratyvus ir visiškai niekuo nepagrįstas įsipainiojimas į konfliktą su šalies Katalikų bažnyčia ir Šventuoju Sostu. Protestuodama prieš tariamai antilietuvišką Vatikano nusistatymą bei 1925 m. vasario 10 d. Lenkijos ir Vatikano konkordate užfiksuotą Vilniaus vyskupystės įjungimą į Lenkijos bažnytinę organizaciją, M. Sleževičiaus Vyriausybė 1926 m. vasarą ne tik kategoriškai atsisakė pripažinti naujai įkurta Lietuvos bažnytinę provinciją, kuri daugeliu aspektų atitiko ir šalies tikinčiųjų, ir valstybės nacionalinius interesus, bet ir įsileisti į Lietuvą Šventojo Sosto paskirtą internuncijų Lorenzą Schiopą, kuris buvo patyręs ir, svarbiausia, Lietuvai gana palankus Vatikano diplomatas³⁰. Nėgana to, tų pačių metų rudenį į šalį nebuvo leista įvažiuoti ir buvusiame apaštališkajam delegatui Lietuvos arkivyskupui Antoninui Zechiniui. Nors A. Zechinis šįkart norėjo pasisvečiuoti Lietuvoje tik kaip privatus asmuo, Vyriausybė, įtarinėdama jį palankumu lenkams ir Lenkijai, gana kategoriškai atsisakė arkivyskupui išduoti įvažiavimo vizą³¹. Tokia naujosios valdžios politika nebuvo nei racionali, nei pragmatiška ir iš esmės reiškė, kad katalikiška Lietuva atsisako diplomatinių santykių su visuotinai pripažintu³² krikščioniškojo pasaulio moraliniu autoritetu Šventuoju Sostu.

Pasukusi į iracionalią diplomatinių santykių konfrontaciją su Vatikanu, naujoji valdžia kartu ėmėsi spaudimo ir prieš vietos dvasininkiją. Jau 1926 m. birželio pabaigoje, motyvuojant tariamu Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo neteisėtumu³³, nuprešta „su-stabdyti“ algų mokėjimą naujai paskirtiems vyskupams ir arkivyskupui metropolitui³⁴, o nuo liepos 1 d. *de facto* keturiems mėnesiams buvo įšaldytas atlyginimų išmokėjimas ir visiems eiliniams kunigams³⁵. 1926 m. liepos pabaigoje, Seimui jau atostogaujant, Ministrų kabineto sprendimu faktiškai buvo anuliuota Kauno arkivyskupijos ir naujųjų

³⁰ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Italijoje Valdemaro Čameckio 1926 m. birželio 21 d. konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui M. Sleževičiui. *LCVA*. F. 383, ap. 7, b. 663, lap. 19; Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Didžiojoje Britanijoje E. Galvanausko 1926 m. birželio 16 d. šifruota telegrama iš Londono į Kauną Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamentui. *LCVA*. F. 383, ap. 7, b. 663, lap. 21.

³¹ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktoriaus Broniaus Kazio Balučio 1926 m. spalio 7 d. konfidencialus laiškas Lietuvos nepaprastajam pasiuntiniui ir įgaliotajam ministrui Latvijoje Jonui Aukštuoliui. *LCVA*. F. 383, ap. 7, b. 663, lap. 8.

³² Prie progos pažymėsime, kad oficialius diplomatinius santykius su Šventuoju Sostu tuomet palaikė ne tik beveik visos katalikiškos Europos ir pasaulio valstybės, bet ir daugelis protestantiškų šalių vyriausybių: Didžioji Britanija, Olandija, Veimaro Vokietija, Suomija, Estija, Latvija, etc. (*Annuario Pontificio per l'Anno 1926*. Roma: Tipografia Poliglotta Vaticana, 1926, p. 512–513).

³³ Lietuvos Respublikos Ministrų kabineto 1926 m. birželio 28 d. posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 1423, lap. 112.

³⁴ *Ten pat*.

³⁵ Kunigus pagaliau pripažino, bet vyskupų vis dar nežino. *Rytas*. 1926, lapkričio 10, p. 1.

vyskupijų teisė piliečiams išduoti jų civilinės padėties aktus: gimimo, mirimo, santuokos liudijimus³⁶. Natūralu, kad tokio pobūdžio M. Sleževičiaus Vyriausybės politika provokavo katalikų vyskupų, eilinių dvasininkų bei tikinčiųjų nepasitenkinimą ir protestus,³⁷ gilino Lietuvos valdžios konfliktą su Šventuoju Sostu. Tokie koalicinės Vyriausybės veiksmai rodė, kad jai akivaizdžiai trūksta ne tik tarptautinės veiklos patirties ir diplomatinio profesionalumo, bet ji nesuvokia visuotinai priimtų, esminių demokratinės valdžios perimamumo ir užsienio politikos tęstinumo principų.

Pažymėtina, kad naujosios valdžios karštakošišką užsienio politiką – logiškai nesuprantamą ir nepateisinamą Vilniaus problemos perkėlimą ant Šventojo Sosto pečių – tuomet kritikavo lietuvių diplomatija. Tiksliauariant, – kai kurie drąsesni ir savarankiškesni diplomatai. Štai jau minėtas P. Klimas M. Sleževičiaus diriguojamai Vyriausybei 1926 m. rudenį tiesiai ir atvirai priekaištavo, kad kaltindama Vatikaną Vilniaus byloje ji elgiasi pernelyg emocionaliai ir visiškai nesuvokia XX a. trečiojo dešimtmečio tarptautinės politikos tendencijų bei tarptautinės teisės realijų. Anot pasiuntinio, demonstratyvus diplomatinis santykių su Šventuoju Sostu iššaldymas tik menkina Lietuvos valstybės įvaizdį Europoje, stiprina šalies tarptautinę izoliaciją ir, galų gale, yra naudingas tik Lietuvos priešams. Kairiojo centro koalicinės Vyriausybės žlugimo išvakarėse viename savo pranešime iš Paryžiaus į Kauną P. Klimas M. Sleževičiui gana kandžiai, bet pagrįstai rašė: „Tokie santykiai, kokie dabar yra su popiežium ne tik nėra normalūs, bet tiesiog skandalingi ir jų taip palikti negalima [...]. Jeigu tą klaidą savo laiku padarė krikščionys – papistai, manydami vis dar, kad popiežius tebėra visų valstybių karalius ir jų teritorijų savininkas, tai juokinga naujai nepapistų valdžiai asistuoti toj viduramžių klaidoje. Vyrų, būkite XX amžiaus žmonės ir meskit lauk tą piktinimąsi popiežium [...]. Kodėl mes turime demonstruoti pasauliui savo analfabetizmą“³⁸. Tačiau M. Sleževičiaus kabineto vyrai, regis, visai netroško būti modernūs XX amžiaus europiečiai ir neskubėjo išsiklausyti į plačiau mąsčiusio savo kolegos diplomato nuomonę. Iracionalios kairiojo centro valdžios politikos Vatikano bei lietuvių dvasininkijos atžvilgiu nepakeitė ir 1926 m. spalio pradžioje Prezidentui dr. K. Griniui Lietuvos vyskupų įteiktas memorandumas, kuriame šalies vadovas buvo įspėtas dėl „pragaištingų“ tokios politikos padarinių ir buvo kviečiamas kuo skubiau inicijuoti dialogą tarp Vyriausybės ir Katalikų bažnyčios³⁹. Tačiau atsakymo iš Prezidento vyskupai nesulaukė ligi pat 1926 m. gruodžio 17-osios. Todėl nenuostabu, jog taip klostantis aplinkybėms, Lietuvos diplomatinis santykių normalizavimas su Šventuoju Sostu ir apsikeitimas pasiuntiniais

³⁶ Lietuvos vyskupų memorandumas p. Prezidentui. *Rytas*. 1926, spalio 10, p. 1.

³⁷ *Ten pat*.

³⁸ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliojotojo ministro Prancūzijoje P. Klimo 1926 m. lapkričio 18 d. slaptaš pranešimas iš Paryžiaus į Kauną premjerui, teisingumo ministrai ir laikinai einančiam užsienio reikalų ministro pareigas M. Sleževičiui. *LCVA*. F. 383, ap. 7, b. 663, lap. 5–6.

³⁹ Lietuvos vyskupų memorandumas p. Prezidentui. *Rytas*. 1926, spalio 10, p. 1.

įvyko jau tik po radikalių politinių permainių Lietuvoje: M. Sleževičiaus Vyriausybės nuvertimo, parlamentarizmo žlugimo ir autoritarinės valdžios įsigalėjimo.

Bent kiek atidžiau pastudijavus šią M. Sleževičiaus užsienio politikos kryptį kyla įtarimų, kad didžiaia dalimi ji buvo padiktuota ne tiek asmeninių paties premjero ir užsienio reikalų ministro sugestijų, kiek jo Vyriausybės nesugebėjimo atsispirti savo radikaliam nusiteikusių šalininkų, partnerių ir elektorato populistinėms nuotaioms. Tai, kad M. Sleževičiaus kabinetui bus problemiška formuoti santykius su katalikų dvasininkija, o eventualiai – ir Šventuoju Sostu, parodė jau koalicinės Vyriausybės deklaracijos svarstymas Seime 1926 m. birželį. Štai pagrindinis kairiojo centro koalicijos partneris, tuometinis Seimo vicepirmininkas LSDP lyderis Steponas Kairys iš parlamento tribūnos krikščioniškosios demokratijos valdymą Lietuvoje nesivaržydamas demagogiškai lygino su Rytų despotijoms būdinga „kalifų“ valdžia, buvusiomis „[...] vokiečių ir bolševikų okupacijomis“⁴⁰ ir, pernelyg netaupydamas savo „turingo“ žodyno, parlamentarūs bravūriškai ragino visiškai išstumti dvasininkiją iš valstybės politinio ir akademinio gyvenimo. „Mes manome, kad kunigai galėtų pasiekti labai didelių laimėjimų bekonų gamybos arba veislinių vištų auginimo srityje. Mūsų supratimu reikia operuoti ant universiteto žando tą „fliuską“ – teologijos fakultetą, ir mes stovėsime už tai, kad operacija būtų padaryta“ – paniekinančiu tonu režė socialdemokratų vadas⁴¹.

Prieš vietos katalikų dvasininkiją ir Šventąjį Sostą nukreiptų išsišokimų netrūko ir spaudoje. Tarsi antrindamas karingojo ateizmo propagandai bei politikai, vykdomai bolševikinėje Rusijoje, Lietuvos valdančiosios partijos oficiozas 1926 m. rugsėjo pabaigoje tiesmukai tulžingai rašė: „Kova su jėzuitizmu tampa dienos obalsiu, nes iš viso ko matyti, kad klerikalų internacionalas jau seniai nutarė paversti mūsų valstybę savo atramos punktu plėsti katalikybę į Rytus. Jėzuitai ir vienuoliai jau seniai pradėjo planingą Lietuvos okupaciją [...] Mūsų visuomenė negali ramiai žiūrėti į klatingą jėzuitų ordeno darbą Lietuvoje ir reikalauja iš vyriausybės imtis priemonių apsaugoti valstybę nuo svetimų šalių agentų ardomojo darbo ir provokacijos“⁴².

Į konfrontaciją su vietos Katalikų bažnyčia ir Vatikanu M. Sleževičiaus Vyriausybę beatodairiškai stūmė ir Liaudininkų partija. 1926 m. gruodžio pirmosiomis dienomis Kaune įvykęs Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos kuopų atstovų visuotinis suvažiavimas, be kita ko, priėmė keletą itin tendencingų, prieš vietos dvasininkiją bei Šventojo Sosto politiką nukreiptų rezoliucijų. Pavyzdžiui, rezoliucijoje „Santykių su Vatikanu atnaujinimo reikalu“ Vyriausybei įsakiama nurodyta, kad Lietuvos diplomatiniai santykiai su Šventuoju Sostu jokiais aplinkybėmis negali būti atnaujinti „[...] iki Vatikanas jam tinkamu būdu neatitaisys padarytos Lietuvos Respublikai skriaudos ir iš

⁴⁰ LSDP atstovo S. Kairio kalba Trečiajame Seime 1926 m. birželio 23 d. dalyvaujant diskusijose dėl M. Sleževičiaus Vyriausybės deklaracijos. *Trečiojo Seimo stenogramos*. 12 posėdis. Kaunas: Seimo kanceliarijos leidinys, 1926, p. 28.

⁴¹ *Ten pat*.

⁴² K., B. Del jėzuitų veiklos Lietuvoje. *Lietuvos žinios*. 1926, birželio 22, p. 1.

patamų nepakeis santykiuose su ja savo politikos⁴³. Kitose LVLS kuopų suvažiavimo rezoliucijose Vyriausybė buvo spaudžiama nepripažinti naujai įsteigtų vyskupijų, vyskupams nemokėti atlyginimų ir su jais nepalaikyti „[...] jokių oficialių santykių“⁴⁴, kol nebus normalizuoti santykiai su Vatikanu. Be to, valdžia raginta galutinai sustabdyti algų mokėjimą visų konfesijų kunigams, priimti įstatymus, varžančius „klebono savivalę“⁴⁵ parapijose bei draudžiančius dvasininkams mokyklose dėstyti visus dalykus, išskyrus tikybą⁴⁵. Nežiūrint to, jog nuo Trečiojo Seimo rinkimų jau buvo praėjęs visas pusmetis, daugelis rezoliucijose priimtų reikalavimų rodė, kad naujosios valdžios elektoratas vis dar mėgaujasi nuvilnijusių rinkimų retorika ir siekia ne tiek subalansuotos, realios politikos, kiek radikalaus politinio revanšo.

Prieš Šventąjį Sostą bei vietos dvasininkiją nukreiptos politikos ir propagandos kairiojo centro valdžia, ją remianti žiniasklaida, dalis kairiojo elektorato griebėsi be jokių rimtesnių priežasčių ar argumentų. Tuo metu, kada kairiojo centro koalicija Šventojo Sosto tarptautinę politiką ir vietos dvasininkiją „vanojo iš peties“, pats Vatikanas, savo ruožtu, į radikalias politines permainas Lietuvoje žvelgė palyginti ramiai ir iš esmės be jokio išankstinio nusiteikimo. Romoje leidžiamas neformalus Vatikano oficiozas „L'Osservatore Romano“ 1926 m. pavasarį ir vasarą neskubėjo kritikuoti kairiojo centro politinės daugumos atėjimo į valdžią. Štai 1926 m. birželio pradžioje, savo skaitytojus informuodamas apie Lietuvoje įvykusius parlamento rinkimus bei valdžių kaitą, Vatikano dienraštis gana objektyviai pažymėjo, jog krikščioniškoji demokratija nesėkmę Lietuvoje iš esmės patyrė dėl „finansinės krizės“ apraiškų, rinkimų kampanijos metu pasireiškusios radikalos propagandos ir antireliginių išpuolių, lietuvių konservatyvaus, archaiško mentaliteto ir bendrai ryškios idėjinės sumaišties visuomenėje⁴⁶. Kartu korektiškai santūriai pranešta, kad naujuoju šalies Prezidentu parlamentas išrinko puikiai žinomą asmenybę – „aktyvų“ lietuvių nacionalinio išsivadavimo veikėją, vieną iš LVLS „[...] tribūnų, organizatorių ir vadovų“, savo laiku buvusį šalies premjerą, parlamento narį dr. K. Grinių, kuris savo ruožtu Vyriausybę pavedė sudaryti bendrapartiečių advokatui M. Sleževičiui⁴⁷.

M. Sleževičiaus kabineto veiklos Vatikano spauda neskubėjo kritikuoti ir vėliau.

⁴³ Lietuvos valstiečių liaudininkų visuotinio kuopų suvažiavimo Kaune 1926 m. gruodžio 6–8 d. priimtos rezoliucijos. Rezoliucija „Santykių su Vatikanu atnaujinimo reikalu“. *Lietuvos žinios*. 1926, gruodžio 15, p. 2.

⁴⁴ Lietuvos valstiečių liaudininkų visuotinio kuopų suvažiavimo Kaune 1926 m. gruodžio 6–8 d. priimtos rezoliucijos. Rezoliucija „Bažnytinės provincijos pripažinimo reikalu“. *Lietuvos žinios*. 1926, gruodžio 15, p. 1.

⁴⁵ Lietuvos valstiečių liaudininkų visuotinio kuopų suvažiavimo Kaune 1926 m. gruodžio 6–8 d. priimtos rezoliucijos. Rezoliucija „Kunigų algų klausimu“, rezoliucija „Dėl bažnyčios ir tikėjimo išnaudojimo partinei kovai“, rezoliucija „Dėl parapijų turtų valdymo“. *Lietuvos žinios*. 1926, gruodžio 15, p. 2.

⁴⁶ Dalla Lituania. L'esito delle elezioni politiche. *L'Osservatore Romano*. 1926 06 10, p. 1.

⁴⁷ Dalla Lituania. Il nuovo Presidente della Repubblica lituana. *L'Osservatore Romano*. 1926 06 10, p. 1; Dalla Lituania. Per il nuovo Gabinetto. *L'Osservatore Romano*. 1926 06 10, p. 1.

Galima sakyti, kad 1926 m. vasarą bei rudenį Lietuvoje vykstančių toli gražu ne vienareikšmių vidaus politinių procesų Vatikano spauda iš esmės nekommentavo. Daugiau domėtasi tik politiškai neutraliomis ar ideologiškai vėsiomis temomis: lietuvių emigracija į JAV bei emigrantų politinė ir materialinė parama tėvynei, Klaipėdos krašto politinė ir ekonominė integracija į Lietuvos valstybę, šalies ekonominiais sunkumais – akcentuotas pasyvus Lietuvos eksporto–importo balansas iš eilės per kelerius metus, sveikatos apsaugos problemos⁴⁸, etc. Tiesa, kiek daugiau dėmesio Vatikano spauda tuomet skyrė kairiojo centro koalicinės Vyriausybės labiau į Rytus orientuotai užsienio politikai. Pavyzdžiui, „L'Osservatore Romano“ savo skaitytojus operatyviai informavo apie 1926 m. rudens pradžioje įvykusį M. Sleževičiaus vizitą į Maskvą bei nevienareikšmio turinio politinės sutarties pasirašymą su sovietais⁴⁹, premjero viešus pareiškimus Seime nepailstamai kovoti prieš Lenkiją ir dėl Vilniaus susigrąžinimo, kiek vėliau – Maskvoje prasidėjusias derybas dėl ekonominės sutarties pasirašymo tarp šalių⁵⁰. Tačiau ir šiais atvejais jokių neigiamų komentarų dėl M. Sleževičiaus kabineto vykdomos politikos Vatikano oficioze nebūta.

Antra ne mažiau klampi ir netoliaregiška koalicinės Vyriausybės klaida, manytume, buvo politinių–diplomatinių santykių su Sovietų Sąjunga sureikšminimas. 1926 m. birželį iš krikščionių demokratų Vyriausybės perėmus politinių derybų dėl Nepuolimo sutarties pasirašymo estafetę, M. Sleževičius šias derybas su sovietais užsimojo baigti efektingai ir per rekordiškai trumpą laiką. Jau pirmosiomis liepos dienomis premjeras ir užsienio reikalų ministras gerokai avantiūristiškai paskelbė, kad Nepuolimo sutartis su Kremliumi bus pasirašyta dar iki Seimo eilinių vasaros atostogų – tai yra mažiau nei per mėnesį⁵¹. Beveik tuo pat metu premjero įpareigotas Lietuvos pasiuntinys Maskvoje poetas Jurgis Baltrušaitis SSSR Užsienio reikalų liaudies komisariata (toliau – URLK) informavo, jog naujosios Vyriausybės „vienintelis ir pats svarbiausias“ užsienio politikos tikslas būsiąs *bilaterinio* nepuolimo pakto su sovietais pasirašymas⁵². Tokie naujosios Vyriausybės užsienio politikos prioritetai Kremliui buvo itin parankūs ir naudingi, nes, anot SSSR URL komisaro Georgijaus Čičerino, jeigu politinę sutartį su Lietuva pasirašyti

⁴⁸ Dalla Lituania. Lituani al Congresso di Chicago. *L'Osservatore Romano*. 1926 06 10, p. 1; Nuove ferrovie in Lituania. *L'Osservatore Romano*. 1926 06 12, p. 1; Dalla Lituania. Esportazioni e importazioni. *L'Osservatore Romano*. 1926 08 02, p. 1; Epidemia in Lituania smetita. *L'Osservatore Romano*. 1926 09 18, p. 1.

⁴⁹ Il trattato sovietico – lituano. *L'Osservatore Romano*. 1926 09 30, p. 1; L'accordo russo – lituano ratificato. *L'Osservatore Romano*. 1926 09 30, p. 1.

⁵⁰ Dichiarazioni del Ministro degli esteri lituano. *L'Osservatore Romano*. 1926 11 02, p. 2; I negozianti fra Sovieti e Lituania. *L'Osservatore Romano*. 1926 11 02, p. 1.

⁵¹ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje S. Aleksandrovsčio 1926 m. liepos 13 d. konfidencialus pranešimas URLK kolegijos nariui Semionui Aralovui. *RFUPA*. F. 04, ap. 27, apl. 186, b. 102, lap. 11.

⁵² SSSR URLK kolegijos nario Boriso Somoniakovo 1926 m. birželio 9 d. konfidencialus laiškas SSSR įgaliotajam atstovui Lietuvoje Sergejui Aleksandrovskiui. *RFUPA*. F. 0151, ap. 13, apl. 25, b. 2660, lap. 26.

pavyktų, Baltijos valstybių sąjungos idėja būtų palaidota daugeliui metų. Tai reikštų, jog Vakarų valstybių spaudimas Sovietų Sąjungai šiame regione pastebimai susilpnėtų, o pastarosios politinės įtakos galimybės sustiprėtų⁵³.

Kas naujosios Vyriausybės vadovą formuojant santykius su Maskva taip atvirai ir galvotrukčiais vertė iš anksto atskleisti visas savo kortas, šiandien iš tiesų vienareikšmiai atsakyti būtų sunkoka. Keltina versija, kad tokį Ministro Pirmininko ir užsienio reikalų ministro optimizmą greičiausiai galėjo lemti trys veiksniai: 1) nekritiškas požiūris į derybų kontrahentą; 2) diplomatinio darbo patirties trūkumas; 3) subjektyvus noras savo laimėjimais pasipuikuoti prieš politinius oponentus ir taip užgesinti aršiai nusiteikusios dešinėsios opozicijos kritikos ugnį. Žinoma, kaip nesunkiai buvo galima prognozuoti ir laukti, M. Sleževičiaus vienašališkai inspiruota „stachanovietiška“⁵⁴ diplomatinė taktika tarptautinių reikalų fronte nežadėjo nieko gera ir nepasiteisino.

Jau 1926 m. rugpjūčio viduryje tapo aišku, kad premjero ir užsienio reikalų ministro romantizmas Maskvos politinį vėją efektingai nukreipti į Lietuvos užsienio politikos problemų bures yra niekuo nepagrįstas, o visa jo politinių santykių su Sovietų Sąjunga koncepcija atsidūrė aklavietėje ar net žlunga. Labai greitai paaiškėjo, kad Kremliaus diplomacija yra kur kas kietesnis derybų riešutėlis nei M. Sleževičius tikėjosi. Jau pirmosiomis atsinaujinusių derybų dienomis ir savaitėmis tapo aišku, kad Kremlius iš esmės nesirengia patenkinti nė vieno esminio lietuvių reikalavimo: Maskva visais įmanomais būdais išsisukinėjo ir vengė vienareikšmiai patvirtinti pripažįstanti lietuvių suverenitetą lenkų okupuotoje Vilnijoje; nesutiko pripažinti Lietuvos suvereniteto lietuvių neseniai susigrąžintame Klaipėdos krašte; vengė Lietuvai palankių politinių, o eventualiai – ir karinių įsipareigojimų Vilniaus byloje; atmetė arbitražo idėją ir reikalavimą naujoje politinėje sutartyje paminėti neįvykdytus sovietų įsipareigojimus 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutartyje, etc⁵⁵. Sovietų diplomacija rūpinosi taip suredaguoti politinį paktą su Lietuva, kad pastaroji daugelį metų būtų maksimaliai atplėšta nuo Tautų Sąjungos saugumo sistemos ir Vakarų demokratinių valstybių įtakos, dar labiau supriešinta su Lenkija, atitolinta nuo rezultatyvaus politinio dialogo su šiaurinėmis kaimynėmis – Latvija ir Estija⁵⁶.

Nepaisant to, kad jau derybų pradžioje rusų diplomacija iš esmės atmetė visus lietuvių reikalavimus, dėl kurių būtų vertėję pasirašyti politinį paktą su Maskva, M. Sleževičius derybas su sovietais tęsė. Ir labai greitai... patyrė naują Maskvos smūgį – 1926 m. vasaros viduryje sovietai M. Sleževičių demagogiškai apkaltino sąmoningu derybų vilkinimu ir net pradėjo grasinti derybas visiškai nutraukti. Situacija buvo ir komiška,

⁵³ SSSR užsienio reikalų liaudies komisaro G. Čičerino 1926 m. gegužės 17 d. pranešimas VKP(b) CK politiniam biurui. *RFUPA*. F. 0151, ap. 13, apl. 25, b. 2661, lap. 41.

⁵⁴ „Spartiz“ – vart. palyginimui su sovietinės ekonomikos judėjimu, iron. (*red. past.*).

⁵⁵ SSSR URLK referentūros 1926 m. liepos 15 d. – 1926 m. rugsėjo 1 d. trumpa įvykių suvestinė apie politines derybas su Lietuva. *RFUPA*. F. 0151, ap. 13, apl. 25, b. 2661, lap. 5.

⁵⁶ *Ten pat.*

ir apvertkta: komiška todėl, kad M. Sleževičius buvo puolamas ginklu, kurio Maskva savo rankose iš tiesų realiai neturėjo, ir jos pasitraukimas iš derybų Lietuvai jokių realių politinių nuostolių negalėjo atnešti, o apvertkta todėl, kad Lietuvos premjeras ir užsienio reikalų ministras šio mitinio sovietų ginklo buvo priverstas baimintis, nes *a priori* apsisukęs politinės orientacijos į Maskvos–Berlyno ašį šalininku, jis Nepuolimo paktą su sovietais traktavo kaip savo politinės programos sėkmę. Konkrečiau tariant, diplomatiškai manevruoti – trauktis, pulti arba kontratakuoti – M. Sleževičius 1926 m. vidurvasarį iš esmės galimybių beveik nebeturėjo, nes derybų su Maskva žlugimas ar net tik jų įšaldymas beveik neabejotinai būtų reiškęs ne tik premjero ir užsienio reikalų ministro politinės doktrinos galą bei jo kabineto žlugimą, bet, greičiausiai, ir visos kairiojo centro koalicijos subyrėjimą, o galbūt – ir spartesnį paties M. Sleževičiaus politinės karjeros saulėlydį.

Žinoma, tokių politinės karjeros vingių liaudininkų lyderis sau leisti nedrįso ir negalėjo. Todėl nuo 1926 m. vidurvasario, neberasdamas kitos išeities, derybose su sovietais M. Sleževičius ir jo vadovaujama komanda iš esmės jau plaukė pasroviui. Konkrečiau tariant, tai reiškė, kad vos per porą mėnesių užsienio reikalų ministro poste M. Sleževičius grėsmingai pakliuvo į savo paties neprofesionalumo spąstus. Sovietų diplomatijos spaudimas (o kai kuriais atvejais – net šantažas) koalicinei Vyriausybei darėsi vis pastebimesnis ir stipresnis, tačiau, nežiūrint į tai, ši beveik jokių priemonių jam pasipriešinti neturėjo. Tarptautinėje arenoje susiklosčiusią Lietuvai išties apgailėtiną situaciją vaizdžiai pranešimuose į Maskvą pavaizdavo sovietų diplomatai. Dar liepos viduryje, po eilinės atakos prieš M. Sleževičių, SSSR įgaliotasis atstovas Lietuvoje Sergejus Aleksandrovskis pranešime į Maskvą pasimėgaudamas rašė: „[...] atrodė pasimetęs ir beveik paniškos būsenos“⁵⁷. Po rugpjūčio 31 d. Kaune įvykusio dar vieno nesėkmingų derybų eilinio raundo S. Aleksandrovskis Lietuvos premjero ir užsienio reikalų ministro būseną apibūdino dar konkrečiau: „[...] jam ėmė drebėti rankos, veidą išmušė raudonos dėmės ir atrodė jis apgailėtinais“⁵⁸. Rugsėjo 1 d. S. Aleksandrovskio diplomatinė ataka prieš Lietuvos Vyriausybės ir diplomatijos vadovą tęsėsi. Rusų diplomatas URLK kolegijai išdidžiai raportavo, kad derybose su M. Sleževičiumi ir toliau tvirtai laikosi „mordobojnoj liniji“⁵⁹, dėl to pastarojo padėtis, švelniai tariant, esanti nepavydėtina. Pasak S. Aleksandrovskio, M. Sleževičius sukasi kaip įmanymas: „[...] nors velniui į dantis lišk, bet savo kailį išsaugok“⁶⁰.

Tokioje situacijoje profesionalios politinės ir diplomatinės paramos M. Sleževičiui sulaukti beveik nebuvo iš kur. Į derybas įsiterpti ir politiškai ar morališkai premjerą

⁵⁷ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje S. Aleksandrovskio 1926 m. liepos 15 d. konfidencialus pranešimas URLK kolegijos nariui S. Aralovui. *RFUPA*. F. 04, ap. 27, apl. 186, b. 102, lap. 12.

⁵⁸ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje S. Aleksandrovskio 1926 m. rugpjūčio 31 d. konfidencialus pranešimas URLK kolegijos nariui S. Aralovui. *RFUPA*. F. 0151, ap. 13, apl. 25, b. 2661, lap. 200.

⁵⁹ Snukių daužymo, rus. (*red. past.*).

⁶⁰ *Ten pat*, lap. 195.

paremti pabandę kiti jo kabineto nariai, kai kurie parlamentarai sovietinės diplomatijos *Rubikono* paprasčiausiai neišveikė. Štai liaudininkų veikėjo, Seimo Pirmininko prof. Jono Staugaičio išvedžiojimus apie tai, kad Maskva, konfrontuodama su Lenkija, neva visada iš principo turėtų būti palanki Lietuvai, remti ją Vilniaus byloje, palaikyti M. Sleževičiaus vykdomą politiką, Kremliaus diplomatas paniekinamai sukritikavo pabrėždamas, jog bolševikai niekada nebuvo ir nėra „sentimentalūs romantikai“. Priešingai, politiniuose reikaluose jie nepalenkiami „realistai“. Po pokalbio su naujuoju Lietuvos Seimo Pirmininku S. Aleksandroviškiui beliko tik stebėtis tokiu lietuvių politiko naivumu bei tuo, kaip šis požiūris „[...] tvirtai įkaltas jo nusenusioje smegeninėje“⁶¹. Paremti M. Sleževičiaus pozicijas derybose su sovietais ne ką geriau sekėsi ir socialdemokratui, švietimo ministrui prof. Vincui Čepinskiui, kurį rusų diplomatas per daug nesukuklindamas pranešime į Maskvą pavadino tik „sena griuvena“, seniai užmiršusia socialinę praeitį ir socialdemokratijos vertybes (*Sic!*)⁶². Respublikos Prezidentą dr. K. Grinių rusų pasiuntinys S. Aleksandroviškis tarptautinių reikalų fronte iš viso laikė beveik tuščia vieta. Ir, regis, visai ne be reikalo. Nežiūrint į tai, kad 1926 m. vasarą bei rudenį Lietuva vedė itin intensyvias, dramatiškas derybas su sovietais dėl politinio pakto sudarymo, o vėliau – ir dėl ekonominės sutarties pasirašymo, Prezidento dr. K. Griniaus politinio profilio šiose derybose aptikti praktiškai neįmanoma. Nors pagal 1922 m. Konstituciją Prezidentas buvo aukščiausias vykdomosios valdžios pareigūnas Lietuvoje, tačiau dr. K. Griniaus pavardė ar pozicija iš principo nefigūruoja nei Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos dokumentuose, nei SSSR URLK šaltiniuose. Nesigilinant į kitus nesėkmingus parlamentarų bandymus, galima tik pastebėti, kad paremti koalininės Vyriausybės poziciją derybose su rusų diplomatais kiek solidžiau įstengė tik Liaudininkų partijos dešiniojo sparno veikėjas, Seimo Užsienio reikalų komisijos pirmininkas advokatas Zigmas Toliušis⁶³. Tačiau vieno parlamentaro pastangų, žinoma, buvo per maža. Todėl 1926 m. rugsėjo 28 d. Maskvoje sudaryta Lietuvos ir SSSR Nepuolimo sutartis ir jos slaptasis priedas – „*džentelmeniškas susitarimas*“ – Lietuvai didelės naudos neatnešė. Nors kairiojo centro koalicija su premjeru priešakyje sau ir visai lietuvių visuomenei bandė įteigti, kad Nepuolimo paktas su Maskva yra didelis Lietuvos politikos laimėjimas, tiek pati Maskva, tiek užsienio komentatoriai manė priešingai. Tuometinis SSSR URL komisaro pavaduotojas Maksimas Litvinovas iškart po sutarties pasirašymo savo kolegai SSSR pasiuntiniui Paryžiuje Kristianui Rakovskiui gyrėsi: „[...] lietuvių ir rusų sutarties pasirašymas yra vienas didžiausių įvykių ir mūsų diplomatijos pasiekimų. Jis išmušė grandį [...] iš mus veržiančio priešiško ar pusiau priešiško žiedo. Milžiniškas

⁶¹ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje S. Aleksandroviškio 1926 m. liepos 20 d. konfidencialus pranešimas URLK kolegijos nariui S. Aralovui. *RFUPA*. F. 04, ap. 27, apl. 186, b. 102, lap. 35.

⁶² *Ten pat*, lap. 37.

⁶³ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje S. Aleksandroviškio 1926 m. liepos 17 d. konfidencialus pranešimas URLK kolegijos nariui S. Aralovui. *RFUPA*. F. 04, ap. 27, apl. 186, b. 102, lap. 30.

šio įvykio laimėjimas visiškai nepalyginamas su mažytės Lietuvos reikšme. [...] Pakto sudarymą visi priėmė kaip smūgį Baltijos sąjungos idėjai“⁶⁴.

Panašiai, tik apgailestaudamas dėl Lietuvos politinės sutarties su SSSR, komentavo ir Latvijos užsienio reikalų ministras Karlis Ulmanis, kurio nuomone, pasirašydamas bilaterinį paktą su sovietais, M. Sleževičius tiesiog daugeliui metų „išmetė“ Lietuvą iš galimos Baltijos valstybių sąjungos⁶⁵. Šykščių ar net atvirai neigiamų vertinimų ši sutartis ir visa M. Sleževičiaus vykdoma užsienio politika susilaukė ir Tautų Sąjungoje, kai kuriose Vakarų Europos šalių sostinėse. Tautų Sąjungos vadovai Lietuvai priekaištavo, kad ji tolsta nuo Tautų Sąjungos kolektyvinio saugumo idėjų ir principų⁶⁶, o britų premjeras Ostinas Chamberleinas (Austen Chamberlain) M. Sleževičiaus vykdomą užsienio politiką tuomet tiesiog atvirai pavadino „negudria“, nes ji ne priartina Vilniaus problemos išsprendimą Lietuvos naudai, o kaip tik jį blokuoja ir nutolina⁶⁷. Rezervuotai M. Sleževičiaus užsienio politikos „pasiekimus“ Rusijos (t. y. SSSR) atžvilgiu vertino ir estai, suomiai, švedai, danai, olandai, belgai, prancūzai, italai. Čekoslovakijos konsulo Lietuvoje Jano Galijos žodžiais tariant, Lietuvos ir Sovietų Sąjungos Nepuolimo paktas 1926 m. rudenį Vakarų Europoje padarė „sprogusios bombos išpūdį“⁶⁸. Supranta ma, – neigiama, tarptautinių santykių darną griauančia prasme.

Mainais už abejotina, kontroversiškai suredaguotą (taip pat ir dėl lietuvių derybininkų neprofesionalumo)⁶⁹ juridinę retoriką, įtvirtintą Nepuolimo sutartyje, ir neapibrėžtus sovietų politinės paramos pažadus Vilniaus byloje M. Sleževičius Maskvai 1926 m. rudenį atskleidė Lietuvos eventualaus partizaninio pasipriešinimo Lenkijai planus, leido sovietų diplomatijai įpainioti Lietuvą⁷⁰ į provokatoriškas antilenkiškas propagandines akcijas⁷¹. Nėgana to, slapta sudarytame „*džentelmeniškame susitarime*“ su SSSR URL

⁶⁴ Išrašas iš M. Litvinovo 1926 m. spalio 2 d. laiško Nr. 2999 SSSR įgaliotajam atstovui Prancūzijoje Rakovskiui. *RFUPA*. F. 04, ap. 27, apl. 187, b. 119, lap. 30.

⁶⁵ SSSR įgaliotojo atstovo atstovo Latvijoje Borkusievičiaus 1926 m. spalio 6 d. slaptas pranešimas URLK kolegijos nariui B. Stomoniakovui. *RFUPA*. F. 04, ap. 27, apl. 187, b. 119, lap. 45.

⁶⁶ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Prancūzijoje P. Klimo 1926 m. spalio 25 d. slaptas pranešimas M. Sleževičiui. *LCVA*. F. 383, ap. 7, b. 673, lap. 100–105.

⁶⁷ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Didžiojoje Britanijoje E. Galvanausko 1926 m. spalio 22 d. konfidencialus pranešimas M. Sleževičiui. *LCVA*. F. 383, ap. 7, b. 673, lap. 132–134.

⁶⁸ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje S. Aleksandrovsio 1926 m. spalio 2 d. diplomatinis dienoraštis. *RFUPA*. F. 04, ap. 27, apl. 186, b. 105, lap. 211.

⁶⁹ Išsamiau apie tai žiūrėti: Kasparavičius, A. *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje: Lietuvos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutarties sudarymo analizė*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1996.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Ekonomikos departamento direktoriaus ir I. e. Politikos departamento direktoriaus pareigas J. Purickio 1926 m. rugsėjo 17 d. šifruota telegrama Lietuvos pasiuntinybėms Londone, Paryžiuje, Romoje, Berlyne, Prahoje, Maskvoje, Vašingtone, Stokholme, Helsinkyje, Rygoje. *LCVA*. F. 383, ap. 7, b. 625, lap. 78.

⁷¹ SSSR Užsienio reikalų vicekomisaro M. Litvinovo 1926 m. rugpjūčio 14 d. laiškas SSSR reikalų laikinajam patikėtiniui Vokietijoje Ivanui Brodovskiui. *RFUPA*. F. 0151, ap. 13, apl. 25, b. 2660, lap. 146.

komisaru Georgijumi Čičerinu M. Sleževičius Lietuvos užsienio politiką Lenkijos, Latvijos bei Estijos atžvilgiu sutiko koreliuoti su SSSR ir net su Maskva keistis slapta žvalgybine informacija apie šias kaimynines šalis⁷². Tokia kairiojo centro koalicinės Vyriausybės vadovo ir užsienio reikalų ministro politinė praktika rodė, kad tarptautiniuose vandenyse ir taip vadinamoje *didžiojoje politikoje* Lietuva gana aiškiai suka į prosovietinės-prorusiškos geopolitikos farvaterį.

Kaip toli, kaip plačiai ir giliai 1926 m. rudenį sovietų diplomatija buvo užsimojusi įsitvirtinti Lietuvoje, rodo SSSR URLK tų pačių metų spalį patvirtintas perspektyvinis veiklos planas, pagal kurį Kremlius buvo užsimojęs kuruoti Lietuvos *karo attaché* paskyrimus į užsienį, Lietuvos kariuomenės mobilizacinius planus ir netgi planavo disponuoti Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo surinkta operatyvine žvalgybine informacija⁷³. Be to, siekdama Lietuvą dar tvirtiau priišti prie Sovietų Sąjungos, jos diplomacija 1926 m. gale griebėsi ekonominių svertų prieš Lietuvos verslininkus ir pasirašė keletą konsignacinių sutarčių su Jonu Vailokaičiu ir Tilmanso fabriku⁷⁴. Tuo pat metu su koalicine Vyriausybe buvo pradėtos derybos dėl ilgalaikės Lietuvos ir SSSR dvišalės ekonominės sutarties sudarymo. M. Litvinovo teigimu, pagrindinis ir svarbiausias šios prekybinės sutarties tikslas – Lietuvos ūkį padaryti izoliuotą nuo Europos valstybių, bet priklausomą nuo SSSR, ir šitaip visą Lietuvos užsienio politiką maksimaliai paveržti toli siekiantiems Kremliaus geopolitiniams interesams.

Taigi baigiant galima konstatuoti, kad trečiąkart tapęs premjeru ir šalies diplomatinis vadovu, M. Sleževičius iš esmės nepasiekė jokios pažangos Lietuvos užsienio politikos frontuose: a) diplomatiniai santykiai su Šventuoju Sostu liko „drumzlini“ ir be aiškių politinių perspektyvų; b) nors M. Sleževičius tapo pirmuoju užsienio valstybės premjeru, apsilankiusiu Sovietų sąjungos sostinėje, o Nepuolimo paktas su sovietais Maskvoje buvo pasirašytas net su tam tikromis iškilėmis, tačiau Vilniaus byla tarptautinėje arenoje dėl to į priekį nepasistūmėjo nė per žingsnį. Greičiau priešingai – Lenkijos priešiškas ir Vakarų valstybių įtarumas Lietuvos atžvilgiu 1926 m. pabaigoje tik dar labiau sustiprėjo; c) nepaisant visų M. Sleževičiaus bei jo kabineto pastangų Maskvoje liko nepripažintas ir Lietuvos suverenitetas Klaipėdoje. Išvertus iš diplomatinės kalbos tai reiškė, kad SSSR ne tik viešai ignoruoja Versalio Taikos konferencijos sprendimus, pataikauja Veimaro Vokietijos tyliam revanšizmui, bet ir, ginčydama Lietuvos suverenitetą istorinėse lietuvių žemėse, kartu kloja pamatus eventualiai savo politinei ekspansijai į Šiaurės Vakarus; d) įnirtingai plėtodama Rytų kryptį užsienio politikoje,

⁷² SSSR Revoliucinės karinės tarybos pirmininko Klimento Vorošilovo 1926 m. spalio 19 d. slaptas pranešimas G. Čičeriniui. *RFUPA*. F. 0151, ap. 13, apl. 25, b. 2660, lap. 60–61.

⁷³ SSSR Revoliucinės karinės tarybos pirmininko Klimento Vorošilovo 1926 m. spalio 19 d. slaptas pranešimas G. Čičeriniui. *RFUPA*. F. 0151, ap. 13, apl. 25, b. 2660, lap. 61.

⁷⁴ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje S. Aleksandrovsčio 1926 m. spalio 19 d. pranešimas Nr. 157 URLK kolegijos nariui B. Stomoniakovui. *RFUPA*. F. 0151, ap. 13, apl. 25, b. 119, lap. 53; SSSR URLK kolegijos nario B. Stomoniakovo 1926 m. spalio 30 d. laiškas-instrukcija atstovui Lietuvoje S. Aleksandrovsčiui. *RFUPA*. F. 04, ap. 27, apl. 186, b. 107, lap. 69.

koalicinė Vyriausybė buvo priversta išaldyti derybas⁷⁵ dėl politinės ir ekonominės sutarties sudarymo su tuomet didžiausiu šalies prekybiniu partneriu Vokietija. Staigus Kauno posūkis link Maskvos susilpnino Lietuvos autoritetą Berlyne. Iškart po pokalbio su Vokietijos Užsienio reikalų ministerijos valstybės sekretoriumi Karlu fon Šubertu (Carl von Schubert) V. Sidzikauskas 1926 m. vėlyvą rudenį M. Sleževičiui rašė: „Iš pokalbio supratau, kad politiškai mes esame tiek svarbūs ir įdomūs Vokietijai, kiek spiriamės prieš Lenkiją. Po Maskvos sutarties vokiečiai lengviau atsikvėpė ir nustojo mus vertinti“⁷⁶; e) nepaisant lietuvių visuomenės probaltiškos politikos lūkesčių ir viešų valdančiojo elito politinės vienybės su Latvija ir Estija pareiškimų, kairiojo centro koalicijos valdymo metu jokių laimėjimų šioje srityje taip pat nepasiekta – po dvišalio Nepuolimo paktą su sovietais pasirašymo, Lietuva Rygos ir Talino politinį pasitikėjimą prarado, o Baltijos valstybių vienybės idėja ar mitas beveik dešimtmečiui subliūško. Taigi ko Trečiojo Seimo suformuotoje kairiojo centro koalicinės Vyriausybės užsienio politikoje būta daugiau – iliuzijų ar pragmatizmo – siūlome apmąstyti ir nuspręsti pačiam skaitytojui.

Retrospektyviai ieškant istorinės tiesos, kalbant apie taip vadinamus objektyvius dalykus – politiką ar diplomatiją, manding, neverta pamiršti ir subjektyvių emocijų veiksmų, kurie taip pat nemažai lėmė politinio proceso turinio kokybę. Po pusmečio vadovavimo Vyriausybei, Teisingumo ministerijai ir šalies užsienio politikai M. Sleževičius jautėsi gerokai nusivylęs, pavargęs ir išsekęs. Kai kurių šaltinių liudijimu, netgi sirguliuojantis. Visiškai nenuostabu, kad gerokai pavargęs Vyriausybės vadovas 1926 m. spalį–lapkričio pradžioje iš naujo suskato energingai ieškoti kandidato į užsienio reikalų ministro postą. Stebina tik kelias, kuriuo eidamas premjeras ketino rasti sau pamainą Užsienio reikalų ministerijoje: po Europoje plačiai nuskambėjusio politinio akordo su sovietais, jau nebeturėdamas didelio pasirinkimo, M. Sleževičius ilgai nesvarstydamas nusprendė į šį postą tiesiog rekrūtu paimti mūsų aukščiausiai minėtą Vaclovą Sidzikauską. Kai kurių šaltinių liudijimu, koalicinės populistų ir kairiųjų Vyriausybės vadovas Lietuvos pasiuntiniui Berlyne tiesiog padiktavo ultimatumą: arba V. Sidzikauskas „savo noru“ tampa užsienio reikalų ministru ir taip išsaugo ne tik visas diplomatinės tarybos jam suteikiamas privilegijas, bet ir po galimo vyriausybės subyrėjimo užtikrintai grįžta į postą Berlyne, arba, atmetęs šį pasiūlymą, bus nedelsiant ir visiškai išguitas iš diplo-

⁷⁵ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vokietijoje V. Sidzikausko 1926 m. birželio 29 d. pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui M. Sleževičiui. *LCVA*. F. 383, ap. 7, b. 666, lap. 132; Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vokietijoje V. Sidzikausko 1926 m. spalio 18 d. konfidencialus pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui M. Sleževičiui. *LCVA*. F. 383, ap. 7, b. 673, lap. 161; Išrašas iš SSSR atstovybės Vokietijoje patarėjo Boriso Štangės 1926 m. rugpjūčio 18 d. laiško URLK kolegijai. *RFUPA*. F. 04, ap. 27, apl. 187, b. 120, lap. 11.

⁷⁶ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vokietijoje V. Sidzikausko 1926 m. lapkričio 23 d. slapta pranešimas M. Sleževičiui. *LCVA*. F. 383, ap. 7, b. 662, lap. 9.

matinės tarnybos be jokių garantijų ir privilegijų⁷⁷. Pamaštyti ir nuspręsti dėl tolesnio savo diplomatinės karjeros likimo V. Sidzikauskui buvo leista maždaug iki 1926 m. šv. Kalėdų. Tačiau šios lietuviškai hamletiškos dilemos nei kairiojo centro koalicijos premjerui, nei jaunajam, apskriajam ir daug žadančiam lietuvių diplomatui per tradicines kalendorines lietuvių šventes narplioti jau nebeteko. 1926 m. gruodžio 17-osios įvykiai juos aplenkė ir Lietuvos politinę istoriją pasuko kita, nauja, ne mažiau paradoksalia kryptimi – geopolitiškai labiau į Vakarus, bet ideologiškai artimesne Rytams, nes be politinio pliuralizmo ir liberalios demokratijos (*Sic!*).

Vietoj išvadų

Lietuvių, taip pat dažnai ir užsienio istoriografijoje galima aptikti nuomonę, tiksliau tariant, mitą, kad Trečiojo Seimo daugumos – kairiojo centro koalicijos – apie pusmetį valdoma Pirmoji Respublika buvo pasiekusi savotišką lietuviškos parlamentinės demokratijos, politinio pliuralizmo tobulumo viršūnę, kurią 1926 m. gruodžio 17-osios naktį esą neatsakingai sugriovė avantūristiškai nusiteikusių ir diktatūrai ištikimų dešiniųjų kariškių bei politikų tandemo suorganizuotas antidemokratinis sąmokslas. Šiuo atveju istoriografiškai įdomu ir perspektyvu tai, kad akivaizdžiai priešpriešinami du mitai: tariamai tobula lietuviškai parlamentinė demokratija, kurią reprezentuoja kairiojo centro koalicinė dauguma, ir politiška neatsakingas, netobulas, linkęs į diktatūrą, konservatyvus dešiniųjų jėgų politinis sparnas.

Toks dviejų istoriografinių mitų supriešinimas, manytume, gali būti perspektyvus bent trejopai: a) suteikia galimybių pasirinktą situaciją (istorinę atkarpa) struktūriškai atidžiau ir nuosekliau analizuoti; b) stimuliuoja istorinę savimonę, pilietinį aktyvumą ir politinį raštingumą; c) jautresnį skaitytoją skatina ne tik emocionaliai tapatintis su kultūriškai ir/ar ideologiškai labiau priimtinesniu mitu, bet ir per mito dekonstrukciją kritiškai apmąstyti nacionalinę istoriją ir klausiti: ar gali istoriškai „primityvesnė“ politinė sistema iš principo nugalėti „tobulesnę“? O jeigu taip, tai kokie politinės pažangos principai?

⁷⁷ Kasparavičius, A. Kunigas Mykolas Krupavičius tarpukario Lietuvos politiniame diskurse. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2005, t. 27, p. 454.

THE FOREIGN POLICY OF THE THIRD SEIMAS – BETWEEN ILLUSIONS AND PRAGMATISM

ALGIMANTAS KASPARAVIČIUS

Summary

Keywords: the Third Seimas, foreign policy, coup d'état, historiographical myth.

The Third Seimas of Lithuania, which began its work in June of 1926, had been the most expressive, the most radical and the most ambitious Lithuanian political “project” to be undertaken since the declaration of the Independence Act of February 16, 1918. The political events of the summer and autumn of 1926, however, demonstrated that the establishment of Lithuania lacked a common political vision, rationalistic solutions and civil responsibilities for the nation’s well-being. In their reports, foreign diplomats indicated that the Seimas led by the Populists and Social Democrats often hurried events entirely losing sense of political reality and political responsibility regarding the nation.

The author investigates the mechanism of contrasting two myths in historiography: the first Republic had reached the peak of Lithuanian parliamentary democracy and consummation of political

pluralism, which was destroyed by the plot executed by venturesome right-wing militaries and politicians faithful to the cause of dictatorship. In this way, there is a juxtaposition of the supposedly ideal parliamentary democracy represented by the coalition majority of the leftist centre and politically irresponsible, deficient, dictatorship-oriented and conservative wing of the political right.

This contrasting of the two historiographical myths motivates the reader to emotionally identify himself/herself with the myth which is more culturally and ideologically acceptable as well as contemplate the national history in a critical manner and pose the question – could historically “a more primitive” political system in principle defeat “a more perfect” system?